

PARASIZ YAŞAMA DOĞRU

Dr. Cüneyt DİRİCAN

<http://diricancuneyt.blogspot.com>

Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde Bankacılık ve Finans doktorası ve Sermaye Piyasası ve Borsa master derecelerini aldı.

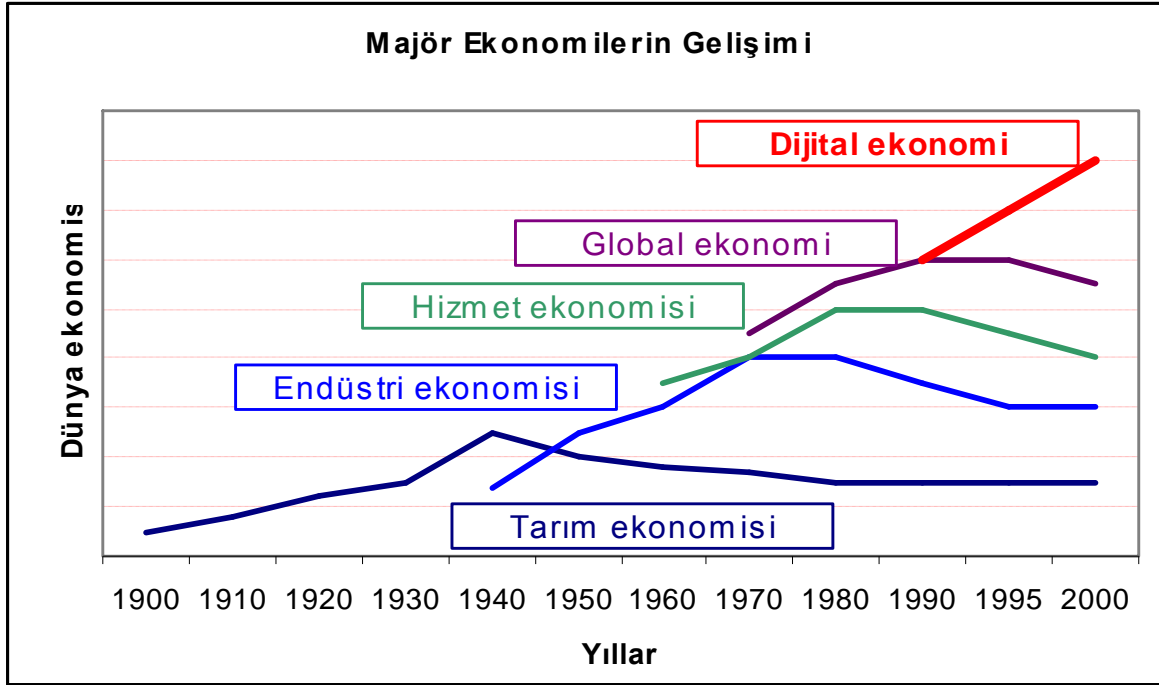
Saint Joseph Fransız Lisesi ve Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü mezuniyeti sonrası sırası ile Yapı ve Kredi Bankası, Interbank, Körfezbank, Garanti Bankası, Akbank'da şube, operasyon, kurumsal bankacılık, nakit yönetimi, işlem bankacılığı, dağıtım kanalları deneyimlerinden sonra Peppers & Rogers Group Yönetim Danışmanlığı firmasında yönetici danışman olarak İş Bankası, Yapı Kredi Emeklilik ve Hayat ve Suudi Arabistan Al-Inma Bank projelerinde çalışmıştır.

Postbank'ların ve Posta Bankacılığı'nın Ekonomideki ve Finansal Sektördeki Yeri, Etkileri ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Çalışma (2005) adlı doktora ve İnternet Bankacılığı'nın ve İnternet'in Finansal Sektördeki Yeri ve Etkileri (2000) adlı master tezleri bulunmaktadır.

1997 yılından bu yana akademik ve iç eğitimci olarak deneyimi bulunmaktadır. Kadir Has Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak dersler vermektedir.

Finans Kulüp Vakfı ve Saint Joseph'liler Derneği üyesidir. İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

Dünyadaki globalleşme ve teknolojik gelişmeler, endüstri ekonomisinin başlangıcından bu yana insanlık üzerindeki en büyük etkileşimleri hayatımıza sokmuştur. İnternette ve teknolojide yaşanan gelişmeler, her gün karşımıza “E-“ veya “M-“ ile başlayan yeni kavramlar ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 1. Majör Ekonomiler

Elektronik ve mobil ticaret yani internetten, mobil telefon ve (cep) bilgisayarlardan yapılan işlemler her geçen gün hayatımızda daha fazla yer kaplamaktadır. Mobil bankacılık ve ödemeler, internet bankacılığı, akıllı kartlar, elektronik cüzdanlar, sanal kredi kartları gibi yeni uygulamalar özellikle 1990 yıllardan sonra teknolojik gelişmeler ile beraber yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu kavramların ticari hayata, finansal hizmetler sistemine ve kurumlarına olan etkileri gündemde devamlı yer alırken gözden kaçan bazı ekonomik ve global etkileri üzerinde devletler bazında daha kooperatif çalışmaların yapılması gerekmektedir. Daha çok girişimci ve taraf olan kurumlar tarafından ortaya konan teknolojik çözüm ve dayatmalara karşı

mali ve ulusal regülatörlerin ülkeler bazında lokal regülasyonları, eşdenek ve muadili diğer regülator kurumlar ile beraber işbirliği içerisinde global bazda bir kurallar silsilesine oturtması gerekmektedir.

Bank for International Settlements'ın (BIS) yaklaşık on, on beş yıl önce ürettiği dokümanlar¹ global bazdaki yapılmış Avrupa Birliği Merkez Bankası'nın çalışmaları ve 2008 yılında çıkardığı "Legal Working Paper Series No.7"² haricindeki yegane kooperatif çalışma olarak durmaktadır. Bu noktada bir örnek olarak, E-Para ile ilgili regülasyonları tanımlamış olan Malezya ile Endonezya'nın tanımları ile Avrupa Birliği'nin tanımları arasında, mantık olarak aynı olmakla beraber, farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye örneği açısından ise, henüz Merkez Bankası "Working Paper" ya da tez çalışmalarının ötesinde, gerek finansal kuruluşlar, gerekse finansal hizmet veren banka olmayan kuruluşlar için yasal altyapı henüz tam olarak tanımlanmış durumda bulunmamaktadır.

Tüm bu yenilikler ve internet üzerinden yapılan ticaret ve ödemeler beraberinde önemli bazı soruları akla getirmektedir. Bildiğimiz ödeme enstrümanları ve özellikle paranın akıbeti ne olacak ? Para arzı kontrolü nasıl sağlanacaktır ? Para çıkarma yetkisi kimde olacaktır ? Kağıt ve madeni paralar ortadan kalkacak mıdır ?

Bu kapsamda, insan hayatındaki en yeni ve en önemli kavram "E-Money ve/veya Mobile Money" yani elektronik para (E-para) ve/veya mobil para (M-Para) olacaktır.

¹ Bank for International Settlement, "Implications for Central Banks of the Development of Electronic Money", Basle, October 1996. (BIS, 1996B)

Bank for International Settlement, "Risk Management for Electronic Banking and Electronic Money Activities", Basle Committee on Banking Supervision, Basle, March 1998.

Bank for International Settlement, "Survey on Electronic Money Developments", Committee on Payment and Settlement Systems Secretariat, Basle, May 2000.

² LEGAL WORKING PAPER SERIES NO 7 / JULY 2008, ELECTRONIC MONEY INSTITUTIONS CURRENT TRENDS, REGULATORY ISSUES AND FUTURE PROSPECTS by Phoebus Athanassiou and Natalia Mas-Guix

PARA, PARA ARZI ve E-KONOMİK ETKİLER

Para ; Mal ve hizmet değişiminde bir değer taşıyan, dayanıklı, bölünebilir, sayılabilir, mübadele aracı olarak sayılabilen herşey olarak tanımlanabilir.

E-para ; Elektronik para ürünleri, müşterinin veya malikin elinde bulunan elektronik devrelerin içerisinde bir fon veya değer taşıyan, yerleştirilmiş (stored value) veya önceden ödenmiş (prepaid) kayıtlar (records) olarak tanımlanmaktadır.

Elektronik paranın çeşitli tanımları olduğu gibi, kullanım yerine, bağlı olduğu ödeme sistemi grubuna ve kurucularına göre çeşitli adları da sözkonusudur. En çok bilinen kuruluşların arasında DigiCash, CyberCash, VisaCash, Mondex, Ecash, CheckFree gelmektedir.

Elektronik parayı sistematik olarak aşığıdaki gibi tanımlayabiliriz :

Bilgisayar hafızasında veya çipin üzerinde bulunan elektronik para aynen Merkez Bankaları'nda olduğu gibi kendisini çıkaranın (issuer) borcudur.

Teknik açıdan konuya bilgisayar sistemi gibi yaklaşırsak aynen Mors alfabesinde olduğu gibi bilgisayarlarda 0 ve 1 'ler vardır. "0" off sinyalini, "1" on sinyalini temsil etmektedir. Yazılımlar ile bize anlamlı görünen bilgisayar kullanımı aslında bu temel mantıktan hareket etmektedir.

Manyetik teypler, hafıza kartları, chip'ler, hard disk, CD veya DVD'ler (Digital Video Disc ya da Digital Versatile Disc) optik bir bilgi alma / yükleme kapasitesine sahiptir. Bunlarda bir mıknatıs mantığında olduğu gibi manyetik kutuplar bulunmaktadır. Herhangi bir şey kaydedildiğinde, bir elektrik akımı ile elektro manyetik akımlar yani 0 ve 1 'ler hafızaya yüklenir. Akıllı kartları, elektronik cüzdanları veya elektronik parayı internet ya da kiosk'dan karta yüklemek de aynen bu mantığa göre çalışmaktadır.

Para transferinde eğer kağıt üzerinde yazılı ise konsepti anlamak kolaydır. Örneğin bir mal satın alındığında, çek ile mevduat hesabından para

çekilir ve para transferi gerçekleşir. Bir an için uydu aracılığı ile para transferini düşünürsek, karşı tarafa bir mesaj gitmektedir. Bu, su dalgalarını andıran bir dalga hareketidir. Örneğe göre “1” dalga olduğunu, “0” dalgalanma olmadığını gösterir. Bu şekilde elektromanyetik dalgalar ile para transferi mesajı kıtalararasında dolaşabilmektedir.

Kağıt paranın maliyetleri gözönüne alındığında elektronik paranın yaratacağı etkileri anlamak daha kolay olacaktır.³

- ▶ Avrupa Birliği 9 ülkede yılda 230 milyar ödeme işlemi içinde % 80 ile nakit önemli bir yerdedir.
- ▶ 55 – 80 milyar Euro ile EU'nun GSMH'nin %1 kadar operasyonel maliyet doğmaktadır.
- ▶ 15 Avrupa ülkesinin bankalarında yıllık 26 milyar Euro ile bankaların operasyonel maliyetlerinin % 8'ini oluşturmaktadır.

Tablo 2. Avrupa Birliği Banknot Dolaşım Maliyetleri

Elektronik paranın avantajlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür :

- a) Paranın elde tutma maliyetini azaltır.
- b) Taklit edilmesi şifreleme metodları nedeni ile çok zordur.
- c) Güvenlidir. Transferler şifreleme metodları nedeni ile risksizdir.
- d) Küçük miktardaki ödemeler için idealdir.
- e) Kullanışlıdır. Çeşitli yöntemler ile kullanıcılara dağıtılabılır, gönderilebilir.
(Örneğin, POS ve ATM makineleri)

³ <http://www.gtnews.com/article/6764.cfm> , Reducing The Cost Of Cash, Jan Bellens, McKinsey - David Moucheron, Fortis - Gottfried Leibbrandt, SWIFT - 29 May 2007

Yeni Para Arzı

Elektronik para ve akıllı kartların kullanılmaya başlaması ile beraber küçük ödemelerde banknot ve madeni paranın (coin) yerini sanal paralar almaya başlayacaktır.

Aynı etkinin çek ve EFT'lerin üzerinde de görülmesi beklenmektedir. Nitekim mobil para kavramı ile GSM operatörlerinin, önden ödemeli kartlar ve faturalı hatlar üzerinden konuşma sürelerini transfer etmeleri ve paraya dönüştürmeleri ile beraber dünyadaki diğer para transferi kuruluşlarının ve lisansör ödeme sistemleri kurumlarının bu alana olan ilgisi ve ortak çalışma grupları oluşturması bu çalışmaların ve trendlerin bir sonucudur.

Tüm bu çalışmalar sırasında en önemli konu olarak, para arzında akla elektronik parayı kimin çıkarma yetkisine sahip olacağı sorusunu da getirmektedir. Avrupa Merkez Bankası kararlarına bakıldığında:

Avrupa Para Kurumu EMI'nin 1994 tavsiyelerine ve "Article 1 of the First Banking Co-ordination Directive" maddesine göre, en iyi çözüm yetkinin kredi kuruluşlarına verilmesidir. Buna göre ; mevduat ve diğer ödünç alınan fonları kabule ve karşılığında kredi vermeye yetkili kuruluşlar, kredi kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Sınırötesi ödemelerde, yurtdışına elektronik para veya yabancı ülkelerde akıllı kartlar ile yapılan ödemeler elektronik para arzı tanımına girmektedir. Bu noktada müşterilerin kredi kartlarına çeşitli isimler adı altında iskonto veya harcama üzerinden kazanılan değerler şeklinde yansıtılan birimlerin de bu tanım altında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Para çarpanına ve para bazı ile rezervlere etki etmesi beklenen bu yeni para kavramı incelendiğinde ;

Para arzının genel tanımı aşağıdaki gibidir :

Para arzı ; madeni ufaklık paralar, banknotlar ve kaydi para işlevini gören bankalardaki vadesiz mevduatın toplamına eşittir. Yeni para arzı, M1, M2, M3 gibi kavramlar, elektronik paranın zaman içerisinde kullanımının artması ve ekonomideki yerini alması ile beraber aşağıdaki gibi olacaktır:

Resmi ve elektronik para arzı	
Para Bazı : Rezervler (R)	Elektronik Baz : Para (M)
M1 = dolaşımdaki para	M1* = M1 + akıllı kartlar + diğer elektronik para yerine geçenler
M2 = pazar benzeri + M1	M2* = M2 + bireysel küçük elektronik nakit akışı (M1*)
M3 = geniş para arzı + M2	M3* = M3 + toptan geniş nakit akışı (M2*)

Tablo 3. Yeni Para Arzı Yaklaşımı

Resmi para Merkez Bankası rezervlerine dayalıdır, e-para ise genellikle elektronik parasal tabana dayalıdır.

Merkez Bankalarının Rolü Ne Olacak ?

Merkez Bankaları, düzenleyici ve yürütme fonksiyonları nedeni ile, ödeme sistemleri, senyoraj, para politikası ve elektronik para çıkarıcılar açısından doğabilecek riskler karşısında elektronik para ile ilgili düzenlemelerde bulunmalıdır. Aynı kapsamda müşterinin korunması, rekabet, kullanım ve standartlar ile ilgili olarak da kamu düzenleyici kurumlarının çalışmalar yapması gerekmektedir.

Elektronik paranın güvenliği ile ilgili olarak, bir önemli konuda kara paranın aklanması (money laundering) ve diğer finansal suçların teknoloji sayesinde daha cazip hale gelmesidir. Temmuz 1996'da Almanya Merkez Bankası (Bundesbank) başkanı Hans Tietmeyer, G10 ülkelerinin Merkez Bankaları başkanı olarak sınır ötesi ve akıllı kartlardaki ödemelerin kontrol zorluğu konusundaki düşüncelerini dile getirmiştir. O günden bu yana da uluslararası bazda elektronik ve mobil para ile ilgili düzenlemeler bölgesel, ülke ya da kurum / organizasyonlar bazında kalmıştır.

Elektronik paranın sistemde yer alması ile beraber para arzı ve para politikalarının üzerinde de etkisi olacağı açıktır.

Para politikalarında yaratacağı etki üç ana başlıkta incelenebilir :

- a) Elektronik para işlem amacı ile dolaşan paranın yerine geçebilir. Parayı yaratan ve arz eden kurumların klasik finansal kurumların dışından olması ihtimali bulunmaktadır.

b) Elektronik ürünler ve taşıdıkları elektronik para cinsinden değerler bağlı oldukları mevduatlara erişim hızını arttırmaktadır.

Fischer Kuramı'na göre $M \times V = Y$ denkleminde para arzı ve talebi arasındaki ilişkiyi paranın dolaşım hızı belirlemektedir. Elektronik para ile karşılıklara olan erişim hızını V 'den daha hızlı etki eden yeni teknolojik süreç olarak düşünmek gerekmektedir.

c) Elektronik paranın faiz taşınması veya taşınmayı kolaylaştırması durumudur.

Elektronik paranın para politikasına implemente edilmesinde ilk etki banka rezervleri veya Merkez Bankası'nın bu rezervleri arz etme kapasitesinde kendini gösterecektir. İkinci olarak, etkinin kendini talep tarafında, bankaların dispoñibilite ve munzam karşılıklarında veya bankalararası takas hesaplarında göstermesi olarak beklenmektedir.

E-para olarak 2000'li yıllarda ilerleyen dönemlerde hayatımızda yer edinmesini beklediğimiz yeni para kavramının özellikle son yaşanan global krizle beraber Merkez Bankalarının bilançoları üzerinde küçültücü etkisi olacağı tahmin edilmektedir. Dünyadaki emisyon hacminin reel faiz hadlerinin düşük tutularak artması ile beraber her ne kadar banknot ve kağıt para yeniden önem kazanmış gibi görünse de, paranın gerek zaman gerekse operasyonel maliyetinden kurtulmak isteyen tüm tarafların bu çabaları hızlandıracağını beklemek çok ütöpik olmayacaktır. Mikro Finansman ve Bankada Hesabı Olmayan Kesimler için mobil ve web bazlı teknolojilerin gelişmesi finansal hizmetler sektörü açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Elektronik ve mobil paranın gelişimi ile beraber özellikle para politikalarında piyasa kontrolünü elinde tutmak isteyen Merkez Bankaları'nın küçük bilançooya sahip olması nedeni ile kontrol güçleri yetersiz olacaktır. Aynı şekilde, banknotların Merkez Bankası'nın faiz taşınmayan borçları olması ve bu kalemin elektronik para ile ikame edilmesinin Merkez Bankası senyoraj gelirleri (Senyoraj; ana hatları ile banknot ve madeni paranın toplam değerinin uzun vadeli kamu borç senetlerinin faiz oranı ile çarpılması

ile bulunan yaklaşık değerdir. Diğer bir deyişle emisyon miktarı ve emisyon maliyeti arasındaki farkın ulusal paranın değer değişimleri karşısındaki getirisidir.) üzerinde hazır değer tutulmaması ve bu hazır değerlerden getiri elde edilememesi yönünde etki edeceği düşünülmektedir. Dolayısı ile, Merkez Bankası diğer getiri kaynaklarına daha fazla bağlı olacaktır.

Sonuçları ne olacaktır ?

Tablo 4

Paranın Geleceği

Time Dergisi

Kapağı

Yakın bir gelecekte GSM operatörlerinin ya da benzeri teknoloji ağırlıklı finansal hizmet sunan kurumların çeşitli finansal hizmet lisansları alması, veya banka sahibi olması ya da kendilerinin bankaya dönüşmesi rekabete farklı bir dinamik ekleyecektir. Bireyler açısından cüzdanların, kimlik kartlarının, kredi kartları ve benzerlerinin, mobil cihazlar ile yakınsama teknolojileri ile birleşmesi kaçınılmaz olacaktır. Elektronik ve mobil imza uygulamalarının yaygınlaşması ve tüzel kişilikler için daha uygulanabilir hale gelmesi ile beraber şirketler üzerinde farklı organizasyonel değişikliklere yol açacağı da aşikardır.

Görünen o ki, yeni bir yaşam tarzı bizleri beklemektedir. Ama hepsinden önemlisi, banka, sigorta, posta bankacılığı, vb. gibi finansal hizmet veren kuruluşlarının ve regülatör kurumların yeni yaşam tarzında çok yeni kavramlar oluşacağı ve bu kurumların ekonomi kitaplarının yenilenmesine sebep olacak süreçte aktif rol oynayacağını göstermektedir.

Kaynakça ve Diğer Kaynaklar için Bkz.:

Dr. Cüneyt Dirican, İnternet Bankacılığı'nın ve İnternet'in Finansal Servis Sektöründeki Yeri ve Etkileri, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, 2000, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi